

BOSHQARUV TARTIBIGA QARSHI JINOYATLARNING UMUMIY TAVSIFLARI

Karimov Islom Umidullo o'g'li

IIV Surxondaryo akademik litseyi Huquqshunoslik fanlari o'qituvchisi

Annotatsiya

Kalit so'zlar:

Jinoyatning asosiy bevosita obyekti davlat hokimiyati, boshqaruv va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining normal faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydigan ijtimoiy munosabatlar hisoblanadi. **Qo'shimcha bevosita obyekt** sifatida fuqarolarning qonuniy huquq va manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy munosabatlar hisoblanadi.

Obyektiv tomondan jinoyat hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish, ya'ni mansabdor shaxsning o'z mansab vakolatidan turliniyatlarda foydalanishi natijasida fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga ko'p miqdorda zarar yoxud jiddiy ziyon yetkazilishida ifodalanadi.

Hokimiyat vakolatini suiiste'mol qilish deganda, mansabdor shaxsning o'z mansab mavqeidan fuqarolar, jamiyat va davlat manfaatlariga qarshi qasddan foydalanishini tushunish lozim.

Mansab vakolatini suiiste'mol qilish deganda, mansabdor shaxsning mansab mavqeidan kelib chiqqan va bu shaxs egallagan lavozimi vakolatiga berilgan huquq va majburiyatlarni amalga oshirish bilan bog'liq, biroq o'z mazmuni bo'yicha tegishli organning faoliyat olib borishidan ko'zlangan maqsad va vazifalarga zid keluvchi harakatlarini tushunish lozim.

Hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish davlat hokimiyati va

boshqaruvi, mahalliy o'zini o'zi boshqaruv organlari mavqeiga putur yetkazish; o'zganing mulkini talon-toraj qilishni yashirish; turli moliyaviy talon-torojlarni amalga oshirish; davlat, jamoat yoki boshqa o'zga mulk hisobidan, uni tortib olmasdan g'arazli foyda olish; alohida fuqarolarga tegishli mulk hisobiga g'ayriqonuniy boyish va boshqalardan iborat.

Hokimiyat deganda, ma'lum bir vositalar — iroda, nufuz, huquq, majburlov, siyosiy hukmronlik, davlat organlari tizimi orqali insonlar faoliyatiga, xulq-atvoriga ta'sir etish qobiliyati va imkoniyati tushuniladi. **Mansabdor shaxs tomonidan o'z xizmat vakolatini suiiste'mol qilishga** lavozimni egallab turgan vaqt davomida vakolatlarni suiiste'mol qilish kiritiladi. Mansabdor shaxs o'ziga kerakli bo'lgan qarorga erishish maqsadida o'z xizmat vakolatlaridan emas, balki xizmat yoki shaxsiy aloqalari, egallab turgan lavozimning obro'sidan foydalansa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi. **Mansabdor shaxs vakolati** muayyan mansabni yoki vaqtinchalik yoxud maxsus vakolat bilan ushbu mansab bo'yicha vazifani bajaruvchi shaxsning huquq va majburiyatlari tartibga solingan tegishli qonunlar, nizom va boshqa normativ hujjatlarda belgilangan uning kompetentsiyasi bilan belgilanadi.

Mansab vakolatini suiiste'mol qilish shakllari (mansabdor shaxslarning faoliyati sohasi) turlicha bo'lishi mumkin. Bu bo'ysunuvchilarning mehnatidan shaxsiy manfaatlar yo'lida g'ayriqonuniy foydalanish (masalan, ishchilarning shaxsiy dala hovlilar qurilishida, uylarni ta'mir qilishida); qo'l ostidagi xodimlarning mehnatini o'zlashtirib olish; turar joy taqsimotida suiiste'mol qilish; korxonalarni xususiylashtirish jarayonida mansab mavqeidan foydalanib, xususiy mulk sifatida sotib olish maqsadida yoki amaldor tomonidan aksiyalarning ancha qismini egallab olinishida mansabdor shaxs o'zining, unga yaqin kishining yoki boshqa xususiy shaxslarning manfaatlarini himoya qilib mansab vakolatidan foydalanishi; umumdavlat ehtiyojlariga mo'ljallangan moliya va kreditni g'arazli yoki boshqa past niyatda tijorat tashkilotlariga

g'ayriqonuniy berib yuborish; Budjet mablag'larini behuda sarflash, shu jumladan bu mablag'larning tijorat banklarida aylantirilishi; kredit, qimmatbaho qog'ozlarni, ko'chmas va boshqa mulkni olishda huquqiy hujjatlarda ko'zda tutilmagan imtiyozlardan foydalanish; shaxsiy yoki guruh maqsadlarida xizmat faoliyati uchun taqdim etilgan xonalar, transport va aloqa, elektron-hisoblash texnikasi, pul mablag'lari va boshqa mulkdan foydalanish va boshqalar.

Hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish o'z xususiyatlariga ko'ra qonunda belgilangan huquq va majburiyatlarni faol xulq-atvor orqali amalga oshirishga qaratilgan harakatda namoyon bo'ladi.

Harakatsizlik orqali amalga oshiriladigan hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish JKning 208-moddasida (Hokimiyat harakatsizligi) nazarda tutilgan jinoyatni tashkil etadi.

Mansabdor shaxs tomonidan uz xizmat vakolatini suiiste'mol qilishga lavozimni egallab turgan vaqt davomida vakolatlarni suiiste'mol qilish kiritiladi. Mansabdor shaxs o'ziga kerakli bo'lgan qarorga erishish maqsadida o'z xizmat vakolatlaridan emas, balki xizmat yoki shaxsiy aloqalari, egallab turgan lavozimning obro'sidan foydalansa, jinoyat tarkibi bo'lmaydi.

Sharhlanayotgan modda bo'yicha kvalifikatsiya qilishning zaruriy belgisi hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish natijasida fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga ko'p miqdorda zarar yoxud jiddiy ziyon yetkazish hisoblanadi.

Jinoyat ko'p miqdorda zarar yoxud fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga jiddiy ziyon yetkazilgan paytdan boshlab **tugallangan** hisoblanadi. Fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga yetkazilgan zarar miqdorini e'tirof etish to'g'risidagi masala muayyan ish holatlari bo'yicha tergov organlari va sud tomonidan hal qilinadi.

«Fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga jiddiy ziyon yetkazish moddiy zarar tarzida ham, boy berilgan foyda tarzida ham, shuningdek, turli xil manfaatlarga boshqacha zarar yetkazishda, hokimiyat organlarining obro‘sig‘a putur yetkazishda, og‘ir jinoyatlarni yashirishda va hokazoda ifodalanishi mumkin».

Jiddiy ziyon baholanadigan tushunchadir, shu bois uni rasmiylashtirilgan miqdoriy ko‘rsatkichlarda ifodalash mushkul va u faqat moddiy ziyondan iborat deb qaralmasligi lozim. Ayni paytda aksariyat hollarda mansabni suiiste‘mol qilishning oqibati mulkiy ziyon yetkazish bo‘lib, uni aniqlashda moddiy ziyonning hajmi, moddiy obyektlarning qiymati, mulkiy foyda olishning imkoni, shunga o‘xshash boshqa ko‘pgina omillarni inobatga olish zarur, chunki ularning yig‘indisi fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga yetkazilgan zararining jiddiyligidan guvohlik beradi. Zararning jiddiyligi fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini poymol qilish hamda davlat hokimiyati tegishli idoralarining nufuzi va ishonchining pasayish darajasi bilan aniqlanishi mumkin. Yetkazilgan zararining jiddiyligi davlat tashkilotlari, muassasalari, korxonalari, jamoat birlashmalari va hokazolar faoliyatidagi boshboshdoqlikda ham namoyon bo‘lishi mumkin. Mansabdor shaxs tomonidan inson va fuqaroning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklari buzilishini ham jiddiy ziyon deb hisoblash zarur.

Jismoniy ziyon, agar u salomatlikka zarar yetkazishda ifodalansa, shaxs huquqlarining jiddiy buzilishi deb topiladi.

Yakka tadbirkor yoxud tashkilotning huquqlari va qonuniy manfaatlarining buzilishi ularning faoliyatiga noqonuniy aralashuv, tadbirkorlik erkinligining va qonun bilan taqiqlanmagan boshqa faoliyat turi bilan shugullanishning cheklanishi, agar ular raqobatining cheklanishi monopolistik faoliyatga erk berish va hokazolar bilan bogliq bo‘lsa, qonun bilan muhofaza qilinayotgan davlat va

jamoat manfaatlarining buzilishi davlat organlari ishida jiddiy xatoliklarga, davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari obro'siga putur yetkazishda, ogir jinoyatlarni yash rishda namoyon bo'lishi mumkin.

Yetkazilgan ziyon jiddiy bo'lmasa, mansabdor shaxsning hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilganlik uchun jinoiy javobgarligi istisno qilinib, unga nisbatan intizomiy yoki O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi tomonidan o'rnatilgan boshqa javobgarlik belgilanadi. Kelib chiqqan oqibatning jiddiy yoki jiddiy emas deb baholanishi mansabdorlik jinoyatlarini (hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish, hokimiyat yoki mansab vakolati doirasidan chetga chiqish, mansabga sovuqqonlik bilan qarashni) farqlashning asosiy mezonlaridan biri hisoblanadi.

Hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish moddiy tarkibli jinoyat bo'lganligi uchun, ya'ni sharhlanayotgan moddaga ko'ra mansabdor shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish uchun modda dispozitsiyasida ko'rsatilgan oqibatlar kelib chiqishi zarur bo'lganligi uchun ular o'rtasidagi sababiy boglanish muhim ahamiyat kasb etadi va obyektiv tomonning zaruriy belgisi hisoblanadi. Hokimiyatni yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish va ko'p miqdorda zarar yoxud fuqarolarning huquqlari yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlariga yoxud davlat yoki jamoat manfaatlariga jiddiy ziyon yetkazilishi o'rtasidagi sababiy boglanish aniqlangandan keyingina bu oqibatlarni mansabdor shaxs zimmasiga yuklash mumkin.

Hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilishning **subyektiv tomoni** qasddan sodir etilishi bilan tavsiflanadi. Aybdor mansab vakolatini suiiste'mol qilib harakat qilayotganligini, qilmishining ijtimoiy xavfliligini va buning natijasida sharhlanayotgan modda dispozitsiyasida ko'rsatilgan oqibatlar kelib chiqishi mumkinligini anglaydi hamda ularning kelib chiqishini istaydi (to'g'ri qasd) yoki ongli ravishda yo'l qo'yadi (egri qasd). Jinoyat **motivlari** turlicha bo'lishi mumkin. Biroq ko'pincha bu g'arazli

manfaatdorlik, shuhratparastlik, o'ch olish, hasad, oilaparvarlik, ishning haqiqiy holatini bo'rttirib ko'rsatishga harakat qilish va hokazolar bo'lishi mumkin.

G'arazli manfaatdorlik jinoyat subyektining hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish vositasida qandaydir foydaga erishishga intilishida namoyon bo'ladi.

JKning 205-moddasi 1-qismi bo'yicha hokimiyat yoki mansab vakolatini suiiste'mol qilish jinoyati **subyekti** maxsus. Ya'ni **18 yoshga** to'lgan mansabdor shaxslar bo'lishi mumkin.

Mansabdor shaxs tushunchasi yuridik adabiyotlarda ancha bahsli hisoblanadi. JK VIII bo'limida mansabdor shaxs va mas'ul mansabdor shaxs tushunchalari berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI DARSLIK
Professor A.Q.Xudoyberdiyevning umumiy tahriri ostida TOHIKEHT – 2022
2. . O.A.Karimova, X. H. To'ychiyeva., "Davlat va huquq asoslari"
O'quv qollanmasi. - T.: "O'qituvchi", 1996y
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Toshkent 2023
4. K.M. Mirzayev, S.S. To'laganov – Davlat va huquq nazariyasi,
Toshkent: "Adolat" nashriyoti, 2015
5. X.A. Xudoyberganov – Davlat va huquq nazariyasi asoslari,
Toshkent: "Sharq" nashriyoti, 2008
6. T.X. Jo'rayev – Huquq nazariyasi va amaliyoti, Toshkent: "Yangi asr
avlodi", 2016
7. Sh.G'. G'ulomov, N. Jo'rayev, Z. Xidirov – Huquqshunoslikka kirish,
Toshkent: "Cho'lpon", 2013
8. S.S. To'laganov – Huquq nazariyasining dolzarb muammolari,
Toshkent: "Adolat", 2019